

Ewa ad Amorem

In het napluizen van de oudste geschiedenis van mijn woonplaats Amersfoort, stuit ik regelmatig op de naam van de rivier de Eem, waarvan sommigen nog steeds menen de Amer te moeten maken. Dit in tegenstelling met waterschapsarchivaris Margriet Mijnsen die van de Eem een moerasrivier maakt, ontstaan bij de ontginningen en gegraven door de mens. En de ontginningen in Eemland worden pas vanaf de 11^e eeuw gedateerd! Dat betekent dus kort en goed dat de Eem in het jaar 777 en dus in de 8^e eeuw nog niet bestond.

De Eem wordt volgens sommigen (ook op Wikipedia) algemeen opgevat als de Amor/Amer¹ die genoemd wordt in de wet "Ewa ad Amorem". Dat nodigt uit tot een hernieuwd onderzoek en een hernieuwde discussie. Wat was en waar lag de Amer of Amor die men zo graag bij Amersfoort legt? Volgens Halbertsma² was de naam Amersfoort al buitengewoon oud, want in het jaar 777 heette de Amer al geen Amer meer, maar Eem³, een daarvan afgeleide vorm.

Vertaalt men de titel van de wet eens wat minder traditioneel, dan blijkt er van een rivier feitelijk al geen sprake te zijn. Het "Ewa quae se ad Amorem habet" kan vertaald worden met "De wet⁴ waaraan men binnen Amorem gehouden is". Hier is dus duidelijk sprake van een landstreek met de naam Amorem. De vraag is nu: "Waar lag die streek Amorem?"

Het moet in elk geval in die tijd (9^e eeuw) een voor iedereen bekend en afgebakend gebied geweest zijn. Anders had de toepassing van zo'n wet toch geen enkele zin.

Blok en Gysseling.

Bij D.P.Blok is de Amor (dus met een -o-, begin 9e eeuw) een onbekende rivier in Midden-Nederland. De attestaties die hij noemt zijn: in Amore (Ewa til. 26 FontlurGerm, p. 120) andere cop. 10e e. Ammore - in Amore (ibid. til. 28, p. 120) andere cop. 10^e e. Ammorem 11 (begin 9^e e.) (10^e e.): notitia ... de illa euua quae se ad Amorem habet (ibid., p. 117). Daar word je dus niet veel wijzer van. Opvallend is wel dat hij het jaar 777 niet noemt.

Wellicht ook veel betekanend is dat M.Gysseling die discussie vermijdt en in zijn 'Woordenboek' geen melding van de Amor maakt. Hij vermeldt wel de Chamavi in Hamaland en vermeldt Hameland dat het een gouw ten oosten van de Gelderse IJssel is. Etymologisch verklaart hij het Germaanse 'Hamawa' met 'van de Chamavi'.

Blok en Gysseling gaan er dus van uit dat het in deze wet over Nederland gaat en Blok meent dat de genoemde Amor een rivier is. Twee veronderstellingen die allereerst eens bewezen zouden moeten worden. De rivieren en dat lijkt me toch niet zo moeilijk zoeken, in midden-Nederland zijn wel

¹ Men verandert de -o- wel erg makkelijk in een -e-. Bij de discussie op Nifterlaca merkte Lolke terecht op 'Op Wikipedia's pagina voor De Eem, wordt gesuggereerd dat Amor de oude benaming is van De Eem. Zonder bronvermelding (toevoeging van mij: die bron zal Halbertsma –zie noot 2- geweest zijn). Maar aangezien de Eem door Amersfoort stroomt, is het wel heel erg aannemelijk. Totdat je bedenkt waarom dan de Amor herdoopt is tot de Eem en Amersfoort hetzelfde bleef'. (toevoeging minderzijds: de Eem stroomt niet door Amersfoort, maar heet pas Eem vanaf de Koppelpoort, dus nadat hij de oude binnenstad verlaten heeft.)

² H.Halbertsma, Zeven eeuwen Amersfoort, 1959.

³ De naam Eem staat echter nergens in die oorkonde uit 777. Algemeen wordt de daarin genoemde Hemus als zodanig opgevat.

⁴ Feitelijk kan men niet spreken van een wet, meer van een boetelijst.

bekend. Hun namen evenzeer, maar daar zit geen Amor of Amer tussen. Of was het dan toch de Amer in het verlengde van de Maas vanaf de Biesbosch? Voor de gebiedsafbakening waar deze wet gold, zullen toch voor iedereen bekende en herkenbare grenzen zijn bepaald.

Voor de lokalisering van die onbekende rivier Amer verwijst Blok naar Niermeyer (1953), p. 146-151.

Niermeyer.

Dan Niermeyer er maar eens op nageslagen. En bij hem lees je dan dat vele voornamelijk buitenlandse en vooral Duitse geleerden zich met de bijzondere vraagstukken van de Nederlandse geschiedenis hebben bezig gehouden. Het blijken dus vraagstukken te zijn, een titel die Albert Delahaye dus terecht koos voor zijn boek uit 1965/66. Over Duitse historici die van het Germania van Tacitus simpel Duitsland en van Karel de Grote een Duits vorst maakten, valt natuurlijk het nodige te verhalen. Maakten ook Duitse historici van Nijmegen niet de bisschopsstad van Harduinus, een gegeven dat Het Bronnenboek van Nijmegen klakkeloos volgde?

Niermeyer geeft in zijn artikel over 'Het Midden-Nederlandse Rivierengebied in de Frankische tijd op grond van de Ewa quae se ad Amorem habet'⁵ een mooi overzicht van de opvattingen die toen leefden (1953). Hij noemt die van Fruin, Brunner, Pertz, Gosses en nog anderen. Fruin (in een studie uit 1924) zocht het meer in de huidige Alblasserwaard. De namen Groot Ammers en Ammerstol zouden verwijzen naar de rivier de Amor (of Ammor) die hier stroomde. Niermeyer zette alle bestaande opvattingen eens naast elkaar en kwam tot de conclusie dat het Amor-gebied het hele midden-nederlandse rivierengebied betrof. Mogelijk zou ook de huidige provincie Utrecht tot het Amor-gebied gerekend kunnen worden. Deze visie is sindsdien niet meer aangevochten en dus als 'zekerheid' vastgesteld. In 2005 meende Luit van der Tuuk nog dat Dorestad op de grens van Frisia en Amorland lag. Dan zou Amorland ten zuiden van de Rijn liggen, en zich niet, zoals Niermeyer suggereerde, uitstrekken tot in de huidige provincie Utrecht. Daarbij komt nog de opvatting dat Ewa ad Amorem over het Hamaland zou gaan en deze gouw verklaard wordt als het land van de Chamaven. Dat opent nieuwe perspectieven. De Amor hoeft dus helemaal geen rivier te zijn, maar kan ook een bepaalde landstreek zijn.

Maar ook Niermeyer komt er niet echt overtuigend uit en zijn eindconclusie is dan ook weinig verrassend als hij stelt; "Ik geef deze hypothese echter gaarne voor een betere". Het is dus een hypothese en dat is volgens van Dale een 'een als voorlopige waarheid aangenomen maar nog te bewijzen veronderstelling'. Ofwel voor de veronderstelling van Niermeyer kan zo een andere komen.

Niermeyer ging er dus klakkeloos van uit dat deze wet betrekking had op Nederland, wat ook Kees Nieuwenhuijsen als uitgangspunt hanteert. Niermeyer laat zich bij die opvatting blijkbaar leiden door de Duitse historici, dezelfde die Karel de Grote in Nijmegen laten resideren. Bovendien gaat hij uit van de 3-deling Franken, Friezen, Saksen, die immers alle drie in de wet genoemd worden. En deze drie volkeren ontmoetten elkaar dus traditioneel in Nederland langs de IJssel, dus zal daar het Hamaland gezocht moeten worden. Leidde de traditionele driedeling tot het Hamaland, of leidde het Hamaland tot die driedeling? Onlangs werd door Annemarieke Willemse deze hele driedeling overhoop gegooid aangezien deze archeologisch niet te bewijzen is⁶. Niermeyer hanteert om maar in

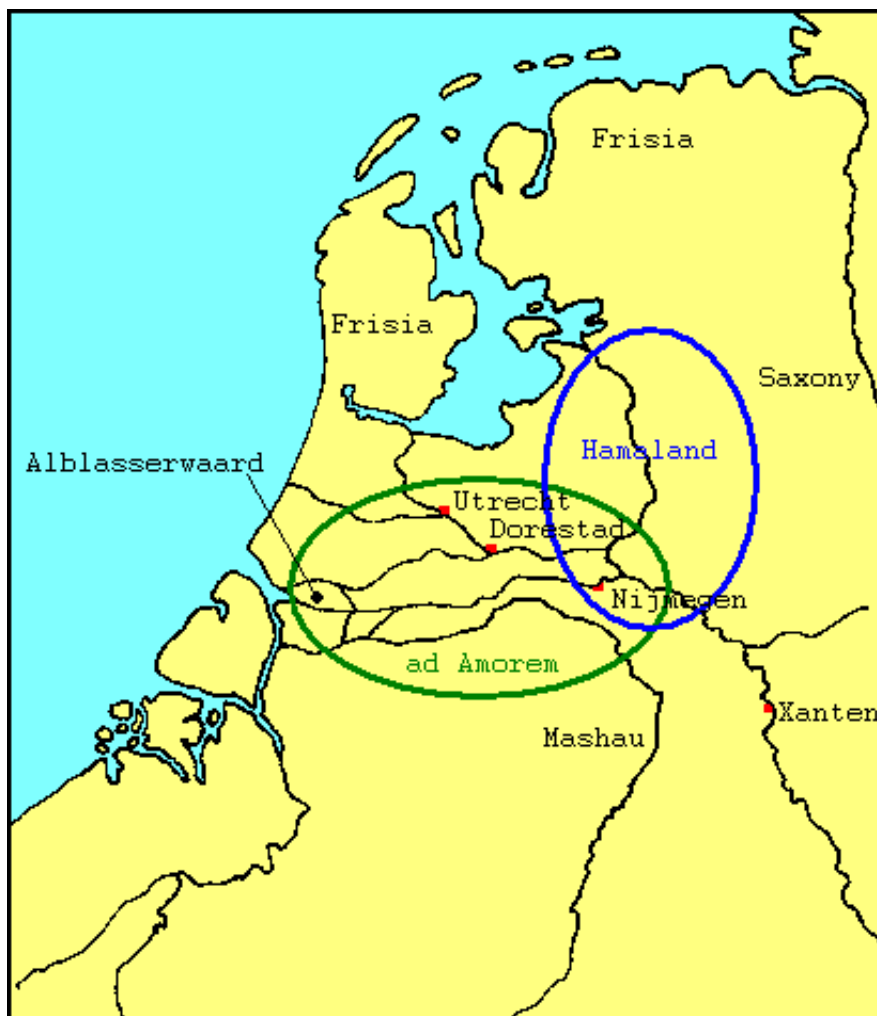
⁵ Overdruk uit Tijdschrift voor Geschiedenis 1953, p.155-169.

⁶ Annemarieke Willemsen, Gouden Middeleeuwen. Nederland in de Merovingisch wereld, 400-700 na.Chr. Walburg Press 2014.

Nederland uit te komen tevens de opvatting dat de overtocht vanuit Engeland naar het vasteland altijd via de monding van de Maas en de Rijn liep.

Zowel het paleis van Karel de Grote in Nijmegen als de traditionele locatie van de Franken, Friezen en Saksen in ons land, als de oversteekplaats naar midden Nederland zijn door Albert Delahaye weerlegd. Het paleis van Karel de Grote stond in Noyon, de genoemde volkeren woonden naast elkaar aan de kust van Het Kanaal en precies daar lag en ligt nog steeds de meest logische oversteekplaats vanuit of naar Engeland. Dat was in de tijd van Julius Caesar al zo, dat was in de 9^e en 10^e eeuw nog zo. Sterker, dat is nog steeds zo. De Kanaaltunnel ligt niet voor niets juist dáár!

Ewa ad Amorem Lex Francorum Chamavorum

Een kaart van de Lage Landen in de Karolingische tijd, met de namen van plaatsen die voor de Ewa ad Amorem van belang zijn. De grenzen van het Amor-gebied volgens Niermeyer (1955) (groen) en van Hamaland (blauw) zijn slechts bij benadering weergegeven⁷.

Hierbij wordt er vanuit gegaan dat het Hamaland en Amorem twee verschillende landstreken zijn. Maar is dat ook zo?

⁷ Kaart en toelichting afkomstig van de website van Kees Nieuwenhuijsen.

Nifterlaca

Ook op Nifterlaca⁸ heeft zich in 2011 een discussie voorgedaan waaruit slecht de conclusie getrokken kan worden dat ze er ook daar niet uitkwamen. Die onbekende rivier is niet te traceren. Was het wel een rivier? Een landstreek dan? Maar het Amorland is evenmin gevonden. Enkelen houden er een ruime marge op na van Maastricht tot Vlaardingen, aangezien de Maasgouw als zodanig genoemd wordt. Anderen plaatsen het meer oostelijk in de richting van de IJssel, aangezien er ook Saksen bij betrokken leken en die woonden toch daar? Het Hamaland werd zo vereenzelvigd met een streek aan weerszijden van de IJssel. Zelfs Kees Nieuwenhuijsen, de expert van de wet, geeft geen overtuigend bewijs van zijn gelijk. Hij weet het dus ook niet en volgt de opvatting van Niermeyer die het zelf 'een als voorlopige waarheid aangenomen maar nog te bewijzen veronderstelling' noemt. Op de SEMdag in Bavel in 2011 vermeed Nieuwenhuijsen ook die centrale en alles opvattende vraag: waar lag Amorem of Ammorem? En als het over Nederland zou gaan, was er daar wel een omvangrijke bewoning waarvoor een aparte wet noodzakelijk bleek? Omvangrijke bewoning in midden Nederland en langs de IJssel in de 9^e eeuw is tot heden nog steeds niet aangetoond⁹. Zelfs met een zeer uitgebreid grafveld als in Rhenen, toon je geen nederzettingen en bewoning langs de IJssel aan. Bovendien lag dit gebied in de 9^e eeuw ook buiten het Frankische Rijk, wat behalve Albert Delahaye ook Rinus Boidin¹⁰ wel aangetoond heeft.

Het Hamaland.

Volgens prof.dr.D.P.Blok lag het Hamaland (hij noemt als eerste een vermelding in de 11^e e.) aan weerszijden van de Gelderse IJssel (Gelderland en Overijssel). Daarin zou hij best gelijk kunnen hebben, immers er zijn meer namen van plaatsen en streken gedoubleerd met de 'deplacements historiques'. En in de 11^e eeuw zal dat nieuw verworven land wellicht de naam Hamaland gekregen kunnen hebben. Een Ham is immers een boven het water uitstekend land in een moeras- en inundatiegebied¹¹. En dat was langs de toen ontstane IJssel zeker het geval¹². Blok beroept zich voor deze opvatting onder meer op de Annales de St-Bertin (p. 22): na 837 cop. ca. 1000: dedit ... comitatus ... Hammolant. Het gaat hier om de verdeling van het Karolingisch Rijk waarbij Lodewijk de Vrome in het paleis van Aquis (of dit Aken was, valt nog te bezien) onder meer 'Belgarum partem' aan zijn zoon Karel schenkt. Bij de beschrijving van dat bezit kijk ik ook even op p.32 in de Annales¹³ waar het wat gedetailleerder beschreven is. Het betreffende gebied wordt beschreven van zuid naar noord en begint in de streek van Genève (comitatum Genauensem, u=v) om te eindigen in Toul (comitatum Tullensium). Je kunt het met de vinger volgen. In dat 'Belgarum partem' wordt tussen Ettra (=Haettra=Hattuarium¹⁴) en Mosagao (Maasgouw) het Hamalant (comitatum Hatoariorum) genoemd¹⁵. Het lag dus naast of bij Hattuarium en de Maas. En zoals iedereen weet stroomt de Maas

⁸ Zie www.nifterlaca.nl/read.php?3,4209,4209

⁹ Zie daarvoor het hoofdstuk over Deventer op www.noviomagus.info.

¹⁰ De Mythe, een alternatieve benadering van de Middeleeuwse geschiedenis van West-Europa, Trichis Publishing B.V. 2010.

¹¹ Zie daarvoor www.noviomagus.info het hoofdstuk over Amersfoort.

¹² Zie daarvoor www.noviomagus.info het hoofdstuk over de Gelderse IJssel.

¹³ Annales de Saint-Bertin, par Félix Grat, Jean Viellard et Suzanne Clémencet. Publiées pour la Société de l'histoire de France, Paris 1964.

¹⁴ D.P.Blok noemt Haeta, maar vermeldt dat de ligging onbekend is, maar wel dat het in het graafschap Masagoa zou liggen op grond van een valse oorkonde uit <968> falsum ca. 1138: in prefato comitatu (Masago) in villa que dicitur Hacta. Het Hattuarium is in elk geval niet Hessen in Duitsland, want dat ligt niet in de Masagoa (Maasgouw) of in het oude Belgica.

¹⁵ Uit de verschillende schrijfwijzen van hetzelfde gebied in de Annales de St.Bertin uit 837 en 839 is ook hier weer op te maken dat uit het verschillende handschriften en transcripties afkomstig is. Dat geeft Félix Grat ook aan in zijn 'Avant-propos', wat bevestigd wordt door Léon Levillan in zijn 'introduction et des notes'. Ook Kees Nieuwenhuijsen vermeldt dit.

ook in Frankrijk, ontspringt er zelfs, dus het is niet bij voorbaat Limburg of midden-Nederland. Blok haalt nog meer vermeldingen aan, maar ziet door de veelheid van opgesomde bomen het bos niet meer. En dat bos zal zodadelijk wel een cruciale rol gaan spelen. Blok raakt verstrikt in de veelheid van attestaties en komt er dus ook niet uit. Ook M.Gysseling noemt de Chamavi in Hamaland, maar koppelt er (wijze) geen locatie aan. De Chamaven worden door de verschillende historische opvattingen door heel Nederland verspreid, van Nijmegen tot Assen en van Amersfoort tot in Twente (zie het kaartje 'nach v.Richthofen'). Bij zoveel vragen en onduidelijk- en onzekerheden is het onvoorstelbaar dat de Nederlandse (en Duitse) historici hun opvattingen als zekerheden durven te blijven presenteren.

Naar analogie van de opvatting van Albert Delahaye stel ik me dan de vraag: "Als je iets ergens niet kunt vinden, ben je dan wel op de juiste plek aan het zoeken?"

Fetelijk is het vreemde zaak dat er een discussie omtrent de locatie van het Hamaland moet plaats vinden als in de Annalen van St.Bertin toch duidelijk beschreven is waar gezocht moet worden. Er zijn ook geen argumenten te vinden waarom historici in het verleden het Hamaland in Nederland bleven zoeken en nog wel aan de IJssel waar in de 9^e eeuw nauwelijks tot geen bewoning was. Waarvoor zou Karel de Grote voor een onbewoonde gebied een aparte wet maken? Bovendien een gebied dat niet eens tot zijn rijk behoorde!

Als de onbekende rivier of de onbekende landstreek in Nederland niet te vinden is, waarom dan niet in het land gezocht waar de bron vandaan komt. Waarom dan niet gezocht in het gebied waarnaar de Annalen duidelijk verwijzen en waar de Franken in elk geval woonden. Waarom er dan zo standvastig aan Nederland vast gehouden blijft is mij een vraag. De in de wet genoemde Saksen woonden zo overal en nergens, zeker na de deportaties door Karel de Grote. En van de Friezen is wel bekend dat ze handelaars waren, dus die kwamen ook overal, zelfs in Parijs zoals we weten, middenin het Frankenland. Dat ze in deze wet genoemd worden wil beslist niet zeggen dat ze er als volk ook woonden, maar er zeker ook kwamen. Voor hen golden enkele aparte vermeldingen in de wet. Blijkbaar vond men dat in die tijd nodig een etnisch onderscheid te maken voor deze bevolkingsgroepen. Ook hier bleek Karel de Grote minder Rome-getrouw en minder Christelijk dan Einhard¹⁶ ons wil voorhouden. Immers voor God en de kerk van Rome waren alle mensen gelijk en mocht er geen onderscheid gemaakt worden. Toch bestonden er volgens de Ewa ad Amorem liefst 4 klassen in de maatschappij, waaronder als laagste de slaven. Ook de nog steeds bestaande slavernij weersprekt de grootsheid van Karel de Grote. Volgens Rome had hij die moeten afschaffen, wat ook de traditionele opvatting is, maar dat heeft Karel dus niet gedaan zoals onder meer uit deze wet is op te maken. Ook hier was Karel de Grote dus niet echt Rome-getrouw of Christelijk te noemen. Waarom naar deze potentaat een prijs¹⁷ is vernoemd, is een volgende vraag. Zo'n prijs wil je toch niet ontvangen?

Onvindbaar in Nederland.

De vragen die in de lopende discussies ook nauwelijks aan bod komen zijn: Had Karel de Grote het rivierengebied in midden-Nederland al in zijn bezit toen hij die wet liet opstellen? Ja natuurlijk, hij

¹⁶ Momenteel ben ik bezig de Vita Karoli Magni van Einhard te bestuderen om deze naar waarheid en mythe te herzien.

¹⁷ De Karel de Grote prijs wordt in Aken jaarlijks toegekend aan een of meer personen of een organisatie die zich verdienstelijk hebben gemaakt voor de Europese eenwording. Bij de 'eenwording' van het rijk van Karel de Grote zijn wel wat kantekeningen te plaatsen. En natuurlijk moet Nijmegen Aken weer naäpen met een Karel de Grote prijs (voor cultuur)!

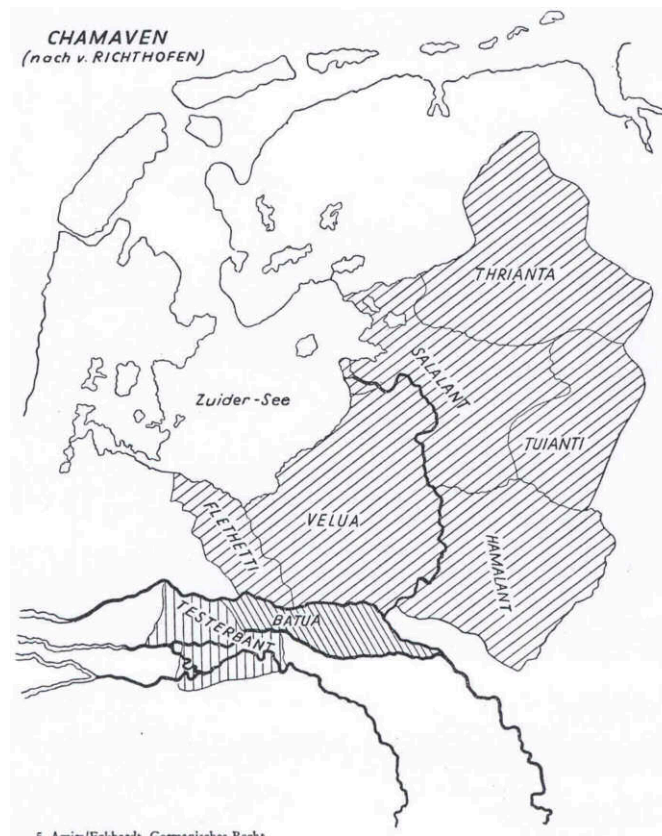
had toch een paleis in Nijmegen! En hij gaf toch in het jaar 777 een oorkonde uit waarbij bezittingen in midden Nederland aan het bisdom Utrecht toekwamen? Was er überhaupt bewoning in dit gebied om er een aparte wet voor te maken? Ja, zegt de traditie, midden Nederland was toch het eeuwige strijdpunt tussen de Franken en de Friezen? Nooit van de Friezenkoning Radboud gehoord?

Deze vragen zouden feitelijk ook de uitgangspunten in deze discussie moeten zijn. Ook Niermeyer houdt vast aan het paleis van Karel de Grote te Nijmegen. Hij noemt dat zelfs. Bovendien houdt hij er ook vast dat de mondingen van Maas en Rijn 'een van de voornaamste routes waren waarlangs de Angelsaksen het vaste land bereikten'. Ook Willibrord en Bonifatius kwamen hier toch aan in land? En daar lag toch ook Dorestad en het emporium Witla aan de Maasmond?

En dat is nu juist de vraag. Had Karel de Grote een paleis in Nijmegen? Of was zijn Noviomagus toch Noyon waar hij ook gekroond was en waar hij na de dood van Karloman een nieuw paleis liet bouwen? Als men aanvaardt dat dat nieuwe paleis in Noyon stond, vervallen de argumenten om te denken dat de Ewa ad Amorem over Nederland gaat. En ik meen hier beslist te kunnen opmerken dat Albert Delahaye, maar ook de archeologie, ten aanzien van Nijmegen en Utrecht toch wel zeer overtuigende bewijzen over die verwarring heeft geleverd.

Ten aanzien van Frankrijk zijn boverstaande vragen wel duidelijk positief te beantwoorden. We weten ook dat Karel de Grote juist op de Friezen als de Saksen binnen zijn rijk geen vat kon krijgen. Wellicht dat deze ethnische volkeren daarom apart vermeld worden in deze wet. Het waren immers geen mensen gelijkwaardig aan de Franken volgens Einhard, maar trouwloze barbaren die zich ook niet overleverden aan de Franken! En van ethnische zuivering was Karel de Grote ook niet vies. Denk aan het bloedbad van Werethina.

Wat we in elk geval weten is dat het Amorland al veroverd was door de opa van Karel de Grote., Karel Martel (dus vóór 741). En dat kan van midden Nederland alleen gezegd worden als men er ook St. Willibrord en de Friezenkoning Radboud plaatst, wat dus ook prompt gebeurde. Zo hield de ene mythe de andere overeind. Maar ook deze mythen zijn door Albert Delahaye weerlegd en als er ook maar één weerlegd wordt stort het kaartenhuis van de Nederlandse geschiedenis in het eerste millennium in elkaar, zeker omdat alle mythen elkaar nodig hadden om overeind te blijven.

De Chamavi in de traditionele Duitse opvatting. Van de Chamavi is archeologisch noch naamkundig ook maar een spoor te vinden.

Leest men de Annales de St. Bertin er eens zorgvuldig op na, dan blijkt daar toch iets anders uit.

Jean Moreau

De Franse etymoloog Jean Moreau¹⁸ plaats de Chamavi of Hamavi in een deel van Franch-Comté en Bourgogne¹⁹. Hij vermeldt de Chamavi in relatie tot de "Paye gallo-franc Amavus (=Chamavus), Amous, Amour, Amou" als een Peuple Germ. (Francs Chamaves.) dans l'anc. cité gallo-romaine de Besançon (civ. Vesontiensum). En hier komen we dan de landstreek Amour tegen, dat dan de streek Amor zou kunnen zijn uit de Ewa ad Amorem. De verwijzing bij Moreau is ook naar de Annales de Saint-Bertin (uitg. Grat, p.32) waarin dezelfde streek wordt genoemd 'altera partem Burgundiae' naast het Pays de Bèze en Langres. Het blijkt een deel van Bourgondië te zijn en dat is duidelijk het oosten van Frankrijk. Voor deze locatie spreekt in elk geval dat dit gebied al onder Karel Martel in bezit van de Franken was, wat van midden Nederland eerst nog maar eens aangetoond moet worden.

Elders (bij de letter -A-) noemt Moreau de Attuaires in Bourgondië en Franche-Comté, waar hun hoofdstad Atuyer (Attoariorum) was. Hieruit zou je kunnen concluderen dat het Hamavi (het Hamaland) dezelfde streek betrof als Amour of Amor(em). Of waren dat andere Chamaven in Atuyer?

¹⁸ Dictionnaire de Géographie Historique de la Gaule et de la France, Paris 1972 (met een supplément in 1983).

¹⁹ De Hattuaires (Attuaires, Chattuaires) worden traditioneel ook wel rond Xanten en Keulen geplaatst, maar ook deze locatie voldoet niet aan alle aanwijzingen. Waar is daar de Maasgouw?

Zoeken we verder bij de determinaties van Moreau dan komen we de volgende locaties tegen: Pagus Attoariensis : Attouar puis Atuyer (correspondant approximativement aux cantons de Mirebeau-sur-Bèze, Champlitte, Champsevraine, Fontaine-Française et d'Is-sur-Tille) ca,35 km.ten zuiden van Langres en Champigny-les-Langres er vlak bij. De plaatsnamen met Champ- geven toch ook een zekere verwijzing naar de Cham-avi, zeker als je meer op de uitspraak dan op de schrijfwijze let. Op een kaart uit de 9e eeuw van de ligging van de pagi in Bourgondië (zie kaart hieronder) wordt duidelijk dat we in het oosten van Frankrijk moeten zijn. Daar in Bourgondië ligt Atuyer, naast Amous.

Les pagi bourguignons au IXe siècle, Carte sur laquelle figure le pagus Atuyer.

En bekijken we deze streek wat nader op een moderne kaart, dan blijkt de verwijzing naar de naam Amor daar letterlijk voor te komen. Op 30 km. ten westen van Langres ligt het 'bois d'Amorey' vlak bij de plaats Germaines, waarin een duidelijk naamrelict met de verwijzing naar deze wet te lezen is. We hebben hier het 'bos van Blok' gevonden.

Het is een gebied dat door de geografische en geologische situatie ook duidelijk afgebakend is. Het plateau van Langres, zoals het heet, reikt van Langres tot Toul en wordt afgebakend door de Vogezes, de Morvan en de streek van de Champagne. Het is momenteel nog steeds een bekende streek en zal in de 9^e eeuw ook zeker als zodanig herkenbaar geweest zijn. Het was voor de bevolking dan ook duidelijk in welk gebied deze wet gold. Daar ontspringt en stroomt ook de Maas waardoor de determinaties van de Maasgouw ook daar toepasbaar zijn.

We kunnen dus concluderen dat het Hamaland in het oude Belgica lag, dus het Belgica voordat België de foutieve naam kreeg opgespeld. Daarmee is tevens de vraag beantwoord waar we het Amorland moeten zoeken. Het is hetzelfde gebied waar zich over vele eeuwen meerdere veldslagen hebben voorgedaan, tot en met de tweede wereldoorlog. Het is gelegen naast Elzas-Lotharingen, niet ver van de (taal)grens tussen Frankrijk en Duitsland.

Armorica.

Nu volg ik de studie van Albert Delahaye al een tijdje en hij maakte van dat Amorland door toevoeging van de –r- het Armorica in Normani . Heeft hij zich hier laten misleiden door de *deplacements historiques*, door een overschrijffout of door een latere aanpassing van een bij de kopiïst onbekende naam? Het zou zomaar kunnen. Ik heb helaas niet de beschikking over de originele (handgeschreven) teksten. De vraag ‘Wat stond er precies’ blijft integrerend.

Alle teksten en bevindingen van Albert Delahaye nog eens nalezend lijkt me verklaarbaar dat ook hem de verwarring parten heeft gespeeld. Wellicht was hij teveel op één bepaalde opvatting gericht. De vraag of de Chamavi in Nederland woonden, wat de gangbare opvatting is, is door Delahaye wel duidelijk beantwoord met ‘zeker niet’. Ze woonden in Frankrijk. Albert Delahaye plaatst ze in Camphin en omgeving, dus in Noord-Frankrijk, aan de kust in de moerasstreek (de more) van de Aa.

Toch zijn er een aantal teksten waarbij je toch minder aan Bourgondi en meer aan Boulogne aan de kust van het Kanaal gaat denken. Liet Delahaye zich teveel die ene gedachte opdringen die hij herleidde uit deze teksten? Een tekst die deze gedachte zeker opdringt handelt over de Romeinse bevelhebber Carausius²⁰. Hij was een burger van de Menapia (dus uit Cassel e.o.) en sloot in het jaar 286 te Boulogne (Bononia) een verdrag om Belgica en A(r?)morica te beschermen tegen invallen van de Franken en Saksen. Toen dat mislukte vluchtte Carausius naar Engeland. In deze tekst vinden we al 3 argumenten om aan de kuststreek te denken. De vraag dringt zich op of het hier om hetzelfde Amorica ‘in Belgarum partem’ gaat of moeten we hier toch concluderen dat het over twee onderscheiden gebieden gaat. In het jaar 286 waren de Romeinen al uit Nederland vertrokken, dus hadden daar zeker geen maatregelen genomen om een gebied te beschermen waar zij niet meer waren. In die tijd zaten de Saksen in Boulogne en de Franken nog op het vinkentouw rond Doornik, inderdaad om de macht van de Romeinen over te nemen.

Ca. 400 wordt in de *Notitia dignitatum per Gallias*²¹ een cohort van Armorica in ‘littore Saxoniam’ genoemd, wat ook beslist niet naar Nederland verwijst, laat staan naar Duitsland, maar naar de kust in Gallia, dus Frankrijk.

In het jaar 420²² worden troepen *Armoricenae* genoemd op de Saksische kust. Ook hier gaat het beslist niet over Nederland, maar om de kust van Het Kanaal. Ook de bron verwijst naar de kuststreek (*occidentis*).

In 451 kregen de Romeinen hulp van bijna alle volkeren van het westen, waaronder de *Armoriciani*, in de slag tegen Atilla op de Catalaunische velden²³. Ook hier is het beslist uitgesloten dat de

²⁰ Eutropius, *Breviarum*, IX.21 (4^e eeuw). Maar ook: Aurelius Victor, *De Caesaribus* 39.20 (4^e eeuw).

²¹ *Histoire de France*, I, p.127.

²² *Notitia dignitatum Occidentis*, 37.

²³ Paulus Diaconus, *Historia Romana*, XIV, 4.

bevolking langs de IJssel (als die er al was) de Romeinen in Frankrijk waar de slag plaats vond, te hulp zouden zijn geschoten. De Romeinen waren toen al bijna 2 eeuwen uit Nederland vertrokken!

Bij al deze teksten, en er zijn er beslist meer te vinden, is het duidelijk dat het genoemde Armorica aan de kust van het Kanaal en naar het zuiden lag. Immers daar woonden de Saksen en daar waren de Romeinen in de 5^e eeuw nog steeds aanwezig, al duurde die aanwezigheid niet lang meer.

Rond 802 komt dan Karel de Grote met een aparte wet, waarin naast Franken ook Saksen en Friezen genoemd worden. Deze wet noemt het gebied Amorem waar die wet geldt. Uit de beschrijving in de Annalen van St.Bertin kan ik niets anders opmaken dat het Amorem in Bourgondië ligt. Het is dus een ander gebied dan het Armorem aan de kust van de oceaan.

Hopelijk zet dit artikeltje anderen weer aan het denken en krijgen we weer een nieuwe impuls in deze schier eindeloze discussie, waarvan de oplossing zo simpel is. Wie het beter weet zegt het maar.

Guido Delahaye.

Amersfoort, le quatorze juillet deux milles quatorze.